

BESZÉDPERCEPCIÓS FOLYAMATOK ÖSSZEFÜGGÉSEI GYERMEKKORBAN

Gósy Mária

az MTA doktora, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár
MTA Nyelvtudományi Intézet – gosy@nytud.hu

Horváth Viktória

tudományos segédmunkatárs, PhD-hallgató
ELTE Fonetikai Tanszék – horviki@nytud.hu

Az anyanyelv elsajátításának folyamata, elméletei, vizsgálati lehetőségei több mint egy évszázada foglalkoztatják a kutatókat. A kezdetekben a beszédprodukción állt a középpontban, a pszicholingvisztika kialakulásával a beszédészlelés és a beszédmegértés mechanizmusa iránt is fokozódott az érdeklődés. A beszédpercepció kutatásának célja az, hogy megtudjuk, miként képes a hallgató az artikuláció következtében létrejövő, folyamatos akusztikai jelből diszkrét nyelvi egységeket létrehozni. Mindez sajátos módon működik gyermekkorban: a nyelvi rendszer ekkor még nem teljesen kialakult, a produkciós stratégiák is állandó változásban vannak; sajátos kapcsolat a beszélés és az elhangzottak megértése között. A percepció fejlődésének elemzése arra ad választ, hogyan ismeri fel a gyermek a különféle kontextusban előforduló beszédhangokat, miként észleli és érti meg a hosszabb közléseket, hogyan válik képessé az elhangzó szöveg összefüggéseinek értelmezésére.

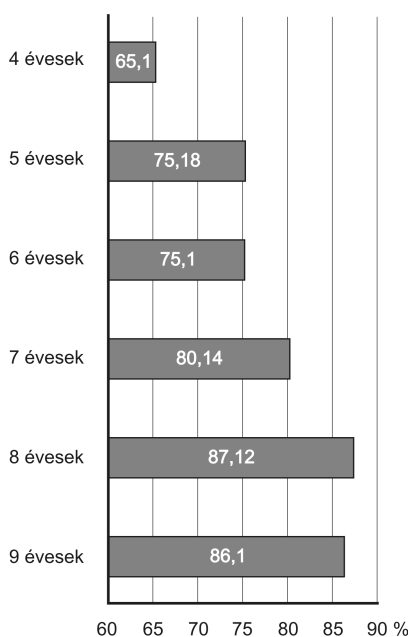
Magyar anyanyelvű gyermekek beszédpercepció folyamatosaival rész kutatások már

foglalkoztak (Kocsis, 1996). A fejlődés rendszeres és átfogó vizsgálatára eddig még nem került sor. A jelen kutatás célja az volt, hogy leírjuk a 4–9 éves magyar gyermekek egyes beszédészlelési és beszédmegértési folyamatainak életkorspecifikus működését. A kutatás elméleti jelentőségét az adja, hogy konkrét adatok alapján először modellálja a vizsgált korosztályok percepció folyamatainak kapcsolatrendszerét. Gyakorlati vonatkozásai pedig az írott anyanyelv tanulásával függenek össze; választ adhatnak az iskolások egy részének olvasás- és írástanulási nehézségeinek, tanulási zavarainak okaira. Feltételeztük, hogy a percepció folyamatok összefüggéseinek mértéke mutathatja a fejlődést, az életkor növekedésével csökken a percepció folyamatok kapcsolatainak száma. Ez azt jelenti, hogy minél önállóbbak a folyamatok, annál tökéletesebben működik a percepció mechanizmus.

Véletlenszerűen kiválasztott, tipikus fejlődésű óvodás és iskolás gyermekek vettek részt a kísérletsorozatban, életkoronként 100 gyermek (fele leány, fele fiú). Valamennyien

egynyelvűek, ép hallásúak, nem beszédhibások. Összesen 600 gyermeket teszteltünk. A kutatás módszere a beszédfeldolgozás vizsgálatára kifejlesztett és sztenderdizált GMP-diagnosztika volt (Gósy, 1995/2006), amelynek kilenc tesztjét használtuk; ebből hét a beszédészlelési és kettő a beszédmegértési folyamatok megítélésére szolgált. A teljes adatmennyiség 52 400; a tesztlapokon a részletes minőségi elemzéseket is rögzítettük (például: téves észleletek, hibatípusok), valamint statisztikai elemzéseket végeztünk.

A kísérletsorozat valamennyi adatának összesítésével kaptuk a „percepció mutatót”, amely egy adott korosztály elemzett percepció folyamatainak átlagos működését jellemzi (1. ábra). A legnagyobb változás a négy- és ötévesek teljesítményében következik be, az öt- és hatévesek, illetve a nyolc- és kilencévesek között gyakorlatilag nincs

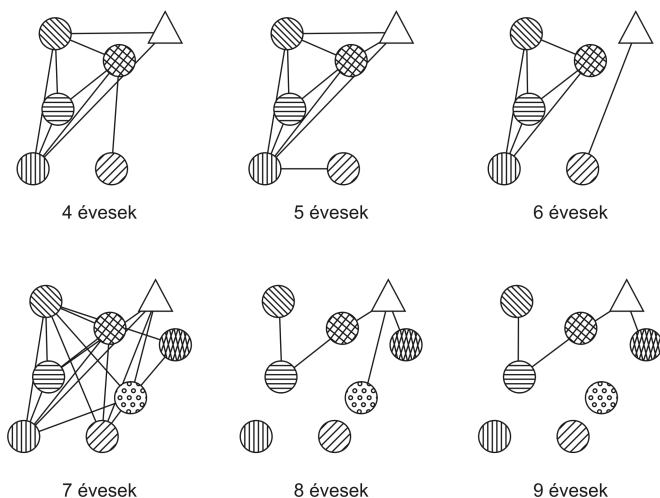

1. ábra • A beszédpercepció folyamatok mutatóinak változása az életkor függvényében

változás. Hat- és nyolcéves kor között fokozatos a fejlődés.

A fonetikai észlelés eredményei a legjobbak minden korcsoportban, míg a magasabb nyelvi szint működését igénylő fonológiai észlelési folyamatoké a leggyengébbek; még harmadik osztályban is 75–85 % közöttiek az átlagértékek. A betűtanuláshoz nélkülözhetetlen transzformációs észlelés helyes megoldása a hétéveseknél 78 %; sokan közülük csak 25 %-os teljesítményt értek el. A csaknem hibátlan hangdifferenciálás öt éves korban elvárható; adataink ugyanakkor azt mutatták, hogy a hatévesek mindössze 14 %-a, de a harmadik osztályosoknak is csak 40 %-a nyújtott hibátlan teljesítményt. Ez és a fonológiai észlelési folyamatok gyenge szintje erősen megnehezíti a betűtanulást, illetve az eszközszintű írást és helyesírást. A beszédmegértés összetettebb működéseket igényel, mint a beszédészlelés; többféle kognitív funkció aktiválása révén történik az elhangzottak pontos dekódolása. Mind óvodás-, mind iskoláskorban a mondatértés jobb, mint a szövegértés. Noha a sztenderd értékek szerint a mondatértési tesztben már hét éves kortól elvárható a hibátlan teljesítmény, a jelen kutatásban egyetlen iskolás korosztálynál sem tapasztaltuk, hogy valamennyi gyermek képes lett volna erre. Az elsősök 33 %-a, a harmadik osztályosok fele érte el ezt, de az utóbbiak között akadt nyolc gyermek, akik az óvodások szintjén teljesítettek. A szövegértési teljesítményben is jelentősek az elmaradások; figyelembe véve a biztosan bekövetkező tanulási nehézségekre, valamint a következményes figyelem- és viselkedészavarokra.

A percepció folyamatok közötti kapcsolatok számának elemzése igazolta, hogy az életkorral lineárisan csökken a folyamatok közötti

2. ábra • A percepció folyamatok közötti összefüggések alakulása az életkor függvényében (a különféle árnyalatú körök a percepció folyamatokat, a háromszög a megértési folyamatokat, az összekötő vonalak pedig a kapcsolatokat statisztikailag igazolt meglétét reprezentálják)

szignifikáns összefüggések száma (2. ábra). Ez az eredmény új az anyanyelv-elsajátítás feldolgozási oldalának kutatásában, és sokszoros gyakorlati következményei vannak.

A hatéves kort követően a gyermekek percepció folyamatainak önállósulása megtorpan; az egyes folyamatok működése ismét szoros összefüggést mutat. Ennek az egyik oka technikai, az óvodásoknál két folyamatot nem tüntettünk fel az ábrában (a beszédhang-differenciálást és a transzformációs észlelést, mivel ezeket a fiatalabb életkorokban nem vizsgálhattuk). A másik ok a beszédmegértés hat- és hét éves kor közötti jelentősebb fejlődése. A megértési folyamatokat szemléltető háromszöghöz sok egyéb folyamat kapcsolódik hét éves korban, szemben a hatéveseknél látható egyetlen kapcsolattal. Az írott anyanyelv elsajátítása új feladatok elé állítja és megterheli a gyermek feldolgozási mechanizmusát. A folyamatok tehát mintegy egymást segítve alakít-

ják ki az új stratégiákat a megváltozott körülményeknek megfelelően. A fejlődés az iskoláskorban ismét a függetlenedésben látható.

A 600 gyermek részvételével elvégzett kutatás eredményei arról tanúskodnak, hogy a percepció mechanizmus fejlődése nem feltétlenül folyamatos, nem minden esetben fokozatos, és nem egyformán érinti a vizsgált percepció folyamatokat. Az adatok igazolták, hogy a gyermekek jó részénél valamilyen elmaradás tapasztalható; a problémák súlyosbodhatnak iskoláskorban az írott anyanyelv és más tárgyak tanulásának következtében. A percepció folyamatok önállósulása biztosítja a tudatos és kognitív szintű beszédfeldolgozást óvodáskortól kezdődően.

Az írott nyelv megtanulása alapvetően a megfelelő, életkori beszédészlelés és beszédmegértés függvénye (például: Schulte-König et al., 1999). Az esetleges elmaradások

korlátozzák, sok esetben lehetetlenné teszik az olvasás és írás megtanulását, készség szintű alkalmazását, és kihatnak az idegen nyelv(ek) birtokba vételére is. Fontos tehát pontosan ismernünk az óvodás, illetve az iskolába lépő gyermekek beszédpercepció szintjét, mert ez hatással lehet iskolai előme-

netelükre, a tanulási folyamatra, valamint a fejlesztés irányára.

A kutatást a T 049426 sz. OTKA támogatta.

Kulcsszavak: óvodások, iskolások, beszédészlelés, beszédmegértés, fejlődési mutató, percepció-s folyamatok

---

IRODALOM

Gósy Mária (1995/2006): *GMP-diagnosztika*. Nikol, Budapest

Kocsis Judit (1996): Óvodáskorú gyermekek beszédészlelési és beszédmegértési teljesítményének alakulása. In: Gósy Mária (szerk.): *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok*. Nikol, Budapest, 100–122.

Schulte-Körne, G. – Deimel, W. – Bertling, J. – Remschmidt, H. (1999): The Role of Phonological Awareness, Speech Perception, and Auditory Temporal Processing for Dyslexia. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 8, 28–34.

